

6. ESCHATOLOGIE V KÁZÁNÍ STATE SUCCINCTI

I v případě tohoto kázání nejprve představím samotné dílo, funkci výroků o posledních věcech, vztah k okolnostem a vyjmenuji poslední věci, o nichž Hus hovoří. Tak jako *Diliges* je i *State*¹ kázáním synodálním.² V něm Hus tentokrát káže 18. 10. 1407³ na biblické téma „State succincti lumbos vestros“ (Eph 6, 14). Hlavní cíl synod i Husova úsilí zůstal v podstatě stejný, a tak ani v tomto kázání nedošlo k výraznější změně hlavního poselství a tím pádem ani tematické kostry,⁴ kterou jsem uvedla u *Diliges*. Změnily se jen detaily obsahu a způsobu jeho podání, kterým chtěl Hus přivést klér na správnou cestu.

A tak i když princip, na němž v Husově díle eschatologie funguje, tj. zejména jako prostředek Husových moralistických snah, zůstal také nedotčen, neboť všechny již zmíněné hlavní důvody pro toto zaměření trvaly, určitou změnu v detailech obsahu a podání oproti *Diliges* můžeme sledovat i ve výrocích o posledních věcech.

Ke změně v podrobnostech vedl Husa, který se vždy snažil reagovat co nejdříve na aktuální dění, dílčí posun současné situace a jeho pohledu na to, co je v daný moment skutečně důležité. Hus proslovil *State* před preláty a kněžími na arcibiskupově dvoře na sv. Lukáše dva roky po *Diliges*. Během té doby se situace nezlepšila. Nejen že nedošlo k požadované nápravě kléru, ale opravné hnutí čelilo

---

1 Pracuji s Op. II, fol. 32r – 36v (Op. II 1715, fol. 47^a – 56^a).

2 Tentokrát se v něm Hus drží o něco důsledněji zásad, které popisuje A. Schmidtová (*Positiones*, s. 229; srov. pozn. 3). Ve *State* tak nacházím přehledné rozdělení kázání na úvodní obecnější část a druhou podrobnější, výkladovou, která obsahuje tři části výkladu.

3 BARTOŠ, F. M., SPUNAR, P. *Soupis pramenů*, č. 80, s. 129.

4 „Cum autem clerus Christum ducem debet sequi propinquius et sic in pugne progressu stare constantius, arma plenius induere, ne succumberet vulneratus...“ (fol. 32r)

čím dál většímu množství výtek a kritiky, od roku 1406 (kdy bylo zakázáno hlásat remanenci) zvláště v souvislosti s otázkami wyclifismu a remanence. Hus měl čím dál silnější pocit, že musí zjevné hříchy kárat. Ačkoli byl trnem v oku čím dál většímu množství duchovních, současně rostla i jeho popularita a zatím se neobjevil dostatečný důvod k tomu, aby se v kritice v nějakém ohledu omezoval. Zvlášť když vzrostly jeho závazky vůči lidem, o nichž věděl, že v něj vkládají své naděje,⁵ a když arcibiskup jeho snahám přál.

Husova kazatelská horlivost tedy rostla, Hus káral zejména kněžské mravy, a to především v Betlémské kapli. Ještě před *State* v roce 1407 kázal v červenci speciálně proti simonii. Ve *State* Hus opět bez rozpaků ostře pokáral hříšné kněžstvo a rozklad církevní hierarchie, přičemž nejdůraznější výtky směřoval k církevnímu schismatu a braní odúmrtí, problémům v dané době aktuálním a stále častěji diskutovaným. Vzhledem k biblickému tématu Hus v této souvislosti hovoří o povinnosti trojího zástupu křesťanského vojska (tj. kněžstva, vladařstva tohoto světa a poddaného lidu) vést duchovní boj proti ďáblu. Duchovním bojem zde však není nic jiného než imitatio Christi, o němž jsme tak často slyšeli už v *Diligēs*. Kněžstvo, které stojí v čele celého vojska a má jít ostatním příkladem, avšak v současnosti mnohdy tuto svoji roli přestává plnit, je, jak Hus říká, poraněno (clerus vulneratus – fol. 32r). To znamená, že má velkou šanci stát se Antikristem. Z hříchů Hus nejčastěji kárá smilstvo a obžerství. I zde nám hned vyvstane na mysl obdobná kritika současných hříchů a rozkladu církevní hierarchie v *Diligēs*. Šance křesťanů zvítězit bez kvalitního kněžstva je téměř nulová, protože špatný příklad kněžstva vyvolává zkázu a zmatek, poražené kněžstvo překáží zbylému vojsku v útoku na nepřítele, zrádné kněžstvo kolaborující s nepřítelem mu poskytuje prostředky k přemožení vojska křesťanského. Co jiného by Hus mohl mít na mysli než Antikristovu církev a Antikrista povstávajícího z řad duchovních a zodpovědnost duchovních za spásu svých svěřenců, jak jsme to četli v *Diligēs*. Za této situace je nutné znovu apelovat na kněží, aby se od špatné cesty odvrátili a společně se všemi křesťany oblékli tzv. zbraně Kristovy, zbraně ctnosti (tj. imitatio Christi), jak k tomu nabádá Apoštol. Husova horlivost se ve své podstatě týká opět výhradně kritiky vnějškovosti církve, tématu u nás již běžnému. Hus se ani zde neodchyluje od pravověrných myšlenek, nejen proto, aby nedal podnět k útoku proti sobě a reformní straně a neohrozil hlavní reformní program.

V takto zaměřeném kázání se objevují následující eschatologická témata – Antikrist, Poslední soud, věčné zatracení a věčná blaženost.

5 V této době začal také psát česká díla pro lid a zabýval se českým pravopisem. (NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus I*, 1, s. 180–181.)

6.1. Antikrist ve State

Důvod, proč Hus hovoří ve *State* o Antikristu, je tedy obdobný jako v *Diligēs* – dlouhodobá a velká nespokojenost se současným chováním duchovních a snaha na tuto negativní stránku co nejdůrazněji upozornit a změnit ji. Do popředí se dostávají ty nejpálčivější aktuální hříchy. Kritika pak graduje v Antikristovi. I ve *State* se stává Antikrist díky Husově kazatelské náladě a zvolenému žánru v první řadě naprosto reálným a vážným důvodem a prostředkem poučení, varování a v jistém ohledu hrozeb, ale také velmi zvučným výrazem pro velké zlo na konci věků, a tedy výrazovým prostředkem kritiky. Tato rozmanitá role podobně jako v *Diligēs* koresponduje s přístupem celého kázání, o němž se nyní zmiňuje i sám Hus a který se v maximální míře projevuje ve výrocích o onom světě:

„Ecce degradatio sacerdotum pestifera, ecce peccatorum scala,⁶ qua descendunt a virtute in vicium, a lumine in tenebras, a laetitia in moerorem, a vita in mortem, a vita aeternae gloriae in vitam miseriae infinitae. Quae singula horrentes, o sacerdotes, si ratione utimini, ‚state succincti‘ etc. Ecce qui sancto fungimur sacerdotio, audivimus boni sacerdotis dignitatem et meritum, audivimus et mali sacerdotis indignitatem et interitum, audivimus ascensum gloriae, audivimus et miseriae descensum. Si ascensus, dignitas et fructus non allicit, saltem miseriae exterreat casus, quia non est tanti moeroris a dignitate et fructu decidere, quanti est doloris honore gloriae perditio in exteriores tenebras [srov. Mt 8, 12; 22, 13; 25, 30], in fletum et stridorem dentium [srov. Mt passim nebo Lc 13, 28], ‚in ignem inextinguibilem‘ incidere [Mc 9, 42; srov. Mc 9, 44, Mt 3, 12 nebo Lc 3, 17] et aeternaliter cruciari [srov. Apc 14, 10] (...) In verbis iam propositis [i. e. State succincti] monet Apostolus ad stabilitatem operis, ad effectiois puritatem et ad rectitudinem intentionis, ut opus sit stabile, affectio pura, intentio recta, quae sunt necessaria, cum simus in lubrico carnis, in luto saeculi et in bivio gloriae et gehennae.“ (fol. 33v)

Také zde se množství, obsah a forma podání výroků o Antikristu řídí zmíněnou rolí a mírou, v níž Hus hodlá tohoto tématu v závislosti na konkrétní situaci využít.

6.1.1. Antikristovy typické znaky a současný Antikrist podle State

Antikristem chce Hus ve *State* opět upozornit na aktuální i dlouhodobé problémy morálky současných duchovních. A tak stále platí, že se Hus nepouští do podrobných úvah, které by přesahovaly nezbytnou míru informací vyžadovanou účelem

6 Ke spojení peccatorum scala srov. BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. Sermo in nativitate beatae Mariae Virginis. Vol 5. In *S. Bernardi Opera*. Ed. J. Leclercq, H. M. Rochais. Roma 1968, s. 279.

State. Popis Antikristova charakteru se odehrává opět výhradně v mezích, které určuje už samotný výraz, a jde tedy v první řadě o morální charakteristiku, kterou Hus posluchačům nabízí. Antikrist je pokrytec, falešný křesťan, falešný Kristus (Pseudochristus⁷ – fol. 32r), někdo naprosto protivný Kristu v mravech.

Také podle *State* je původ Antikrista nutné hledat mezi křesťany. Obecně vzato je to nepřítel způsobující současný úpadek církve, ale je jasné, že Hus má stejně jako v *Diligēs* na mysli naprosto konkrétní duchovní. Hus na základě Mt 24, 24 (Mcc 13, 22) a stejně jako již v *Super canonicas* (fol. 203r) nebo v *Abiciamus* (s. 103) na základě I Io 2, 18 soudí, že Antikristů je mnoho: „Nec est unus, sed multi sunt.“ (fol. 32r), což nepřímě řekl také v *Diligēs*. Antikristy se stávají duchovní, kteří podlehnou v duchovním boji ďáblu, tj. přestanou napodobovat Krista. Hrozí to zejména duchovním oddávajícím se smilstvu a obžerství. Opět je zdůrazněno, že právě příslušníci kléru se těší výsadnímu postavení a jejich případný pád z této pozice je pádem nejtěžším a antikristovství je na nich proto nejzjevnější a vzhledem k jejich významné roli v procesu spásy i nejnebezpečnější. Ovšem ani zde Hus na někoho konkrétního neukáže:

„Sicut enim clerici dicuntur principaliter Christi, id est uncti et sic Christiani, ut metipsi afferunt, sic principaliter armis virtutum debent indui et Christum Dominum immediatius imitari. Cum alias in vanum nomen Dei sui Christi assumerent et nec Christi nec Christiani dicerentur veraciter, sed forent verius pessimi Antichristi.“ (fol. 32r)

„Et patet, quod quilibet homo, sed praesertim clericus debet hostem suum domesticum principaliter refrenare, per illum enim diabolus invadit fortius et devincit...“ (fol. 33v)⁸

Výše uvedené informace o Antikristovi najdeme v úvodní části kázání, a to jak ve výročních obdobných výroky v *Diligēs*, tak i ve výpovědích typických jen pro *State* – výročních naprosto přesných, otevřených a umístěných záměrně tak, aby tvořily sice krátký, ale ucelený výklad, sestavený z jasně otázky na konkrétního Antikrista a odpovědi:

„Istud autem praeceptum Apostoli Christianus falsus respuens assumpto Christi nomine induitur armis diaboli et prosequitur miliciam Antichristi confitetur se nosse Deum, factis autem negat, est Pseudochristus et verus Antichristus, nec est unus, sed multi sunt. Nam dicit Christus Matth. 24: ‚Surgent Pseudochristi.‘ [Mt 24, 24] Et contestatur Ioannes Christi dilectus I. Ioan. 2. dicens: ‚Antichristi multi facti sunt.‘ [I Io 2, 18]⁹ Sed

7 Ve Vulgátě se objevuje výraz Pseudochristi dvakrát: Mt 24, 24 a Mc 13, 22.

8 Srov. Wyclifovo kázání *Confortamini in Domino*. In *Iohannis Wyclif Sermones*. Vol. IV. Sermones miscellanei. Ed. I. Loserth. London 1890, LV, s. 478.

9 Srov. *Super canonicas* (fol. 203r) a *Abiciamus* (s. 103).

qui sunt hi? Revera praecipue illi, qui sub nomine Christi moribus Christi sunt contrarii et qui quod Christus colligit, ipsi dispergunt.“ (fol. 32r)

Mravní podstatu Antikrista Hus dále dokládá citací z Mt 12, 30 a dále záměrně rozebírá samotné slovo Antikrist:

„Qui non est mecum' [Mt 12, 30 nebo Lc 11, 23] (...) certe hic mihi est contrarius [srov. Mt 12, 30 nebo Lc 11, 23] et est per consequens Antichristus, hoc enim et vis vocis innuit huius nominis Antichristus. Dicitur enim Antichristus quasi adversans Christo vel ‚contrarius Christo'.¹⁰ Sed in quo, si non in moribus et operibus malignis, quibus homo transformatur in diabolum et induit Antichristum iuxta verbum Apostoli Rom. 12: Induimini Dominum Iesum Christum [srov. Rm 13, 14]. Ipsum siquidem consequuntur necessario moralia indumenta...“ (fol. 32v)

Ačkoli se Hus ve *State* oproti *Diligēs* i jiným předchozím dílům takto explicitně ptá, nedozvídáme se kromě toho, že mu ve *State* na tématu Antikrist hodně záleží, z hlediska vlastností Antikrista o moc více než v *Diligēs*¹¹ nebo v prvních výrocích *State*, které se výrokům *Diligēs* velmi podobají. Srovnajme dále také obdobnou, ale mnohem kratší definici Antikrista v *Super canonicas*: „Multi, quia omnes dicuntur Antichristi, qui contra legem Christi peccant (...)“ (fol. 203r)

Důležitým zjištěním je pro nás také to, že Hus zde užívá z hlediska obsahového naprosto stejnou definici jako již Augustinus ve výkladu *In epistulam Iohannis ad Parthos tractatus*, v níž rovněž čteme o množství Antikristů, o tom, že Antikrist vychází z církve a že je to jednoduše Kristův opak:

„... antichristi multi facti sunt [I Io 2, 18] (...) Omnes haeretici, omnes schismatici ex nobis exierunt [srov. I Io 2, 19], id est ex Ecclesia exeunt (...) antichristi sunt (...) Describitur enim antichristos et designaturus est, et videbimus eos nunc. Et interrogare debet unusquisque conscientiam suam an sit Antichristus. Latine enim Antichristus contrarius est Christo. Non quomodo nonnulli intellegunt Antichristum ideo dictum quod ante Christum venturus sit, id est post eum venturus sit Christus. Non sic dicitur nec sic scribitur; sed Antichristus, id est contrarius Christo. Iam quis contrarius sit Christo nunc advertitis ipso exponente et intellegitis non posse exire foras nisi antichristos.“ (*Homélies sur la première épître de saint Jean. In Iohannis epistulam ad Parthos tractatus decem*, III, 4, s. 152–154.)

10 *Homélies sur la première épître de saint Jean. In Iohannis epistulam ad Parthos tractatus decem*, III, 4, s. 154.

11 Připomeňme pro srovnání méně odvážná vyjádření, ale stejnou informaci např. v tomto výroku v *Diligēs*: „Quod si utraque supradicta congregatio [i. e. ecclesia Romana et ecclesia Pragensis] in iam dictis degenerat [i. e. Christum Dominum in virtutibus non imitatur], tunc ex veritatis testimonio sunt fures et latrones, Ioan.¹⁰ [srov. Io 10, 8]. Et per consequens sunt ecclesiae Antichristi.“ (fol. 28r)

6. Eschatologie v kázání State succincti

Souvislost s touto pasáží z Augustina můžeme vidět dokonce už i v *Super canonicas* (fol. 203r), kde Hus hovoří rovněž o množství Antikristů, kteří „per varias haereses et errores divisi a Christo et ecclesia [sunt]...“.

6.1.2. Doklady současného antikristovství podle State

Podobně jako v *Diligēs* Hus vidí v současném stavu církve naplnění biblických i nebiblických předpovědí, a tak i ve *State* vychází ze dvou druhů zkušeností – z četby a z pozorování současné církevní praxe.

Z Matoušova evangelia 24 tentokrát cituje jako již v *De sanguine* (s. 30) Mt 24, 24: „Surgent Pseudochristi.“ (fol. 32r) a ze stejného důvodu jako dříve cituje také z prvního Janova listu 2, 18: „Antichristi multi facti sunt...“ (fol. 32r)

Pomineme-li úvodní definici Antikrista (fol. 32r – 32v), kterou jsem již celou uvedla výše, jako další doklad v pořadí uvedu pasáž, v níž Hus přejímá slova Řehoře Velikého:

„Rogo, qui non es caecus, etiam si es caecutiens, prospice acutius et vide, si clerici has conditiones iustitiae teneant, et confestim percipies, quod Deo honorem suum non tribuunt, cum exaltati modo Luciferi Christum spernunt (...) veritas praedixit, pestilentia et gladius per mundum saevit, gentes insurgunt, terrae concutitur orbis cum habitatoribus suis, terra deficiente solvuntur omnia, quae praedicta sunt, fiunt, rex superbiae prope est et quod dici nefas est, sacerdotum ei praeparatur exercitus, quia cervici militant elationis, qui positi fuerunt, ut ducatum praeberent humilitatis.“¹² (fol. 34v)

Zajímavostí této pasáže je to, že ačkoli Hus cituje Řehoře, který hovoří vedle pýchy i o moru a bojích jako typických pro tuto katastrofální dobu, Hus ve *State* sám ani prostřednictvím dalších autorit na žádnou přírodní katastrofu znovu nepoukazuje. Mor nebyl aktuálním problémem. O bojích sice ve *State* hovoří velmi často, ale má ve většině případů na mysli boje duchovní. O světských bojích se ve *State* hovoří snad už jen na jednom místě: „Cum audieritis prelia et seditiones, nolite terreri, oportet primum haec fieri.“ (fol. 32v; Lc 21, 9)

Také Jeremiášova slova, která následují těsně za Bernardovými, podle Husa dobře vystihují současnou situaci:

„Ecce inquit Sanctus, quod Antichristo sacerdotum praeparatur exercitus. Sed an multorum? Cum fletu plangens ecclesiam clamat Hieremias. Tre. Re. 1: „Ex omnibus charis eius,

12 „Veritas (...) humilitatis“ srov. s GREGORIUS MAGNUS. Registrum epistularum, 5, epist. 44. In *S. Gregorii Magni Opera*. Ed. D. Norberg. Turnholt 1982, s. 333. CCSL 140.

non est, qui consoletur eam, omnes amici eius spreverunt eam et facti sunt ei inimici.' [Lam 1, 2] Quare, o sancte sacerdos Hieremias? Quia a maiori usque ad minorem, omnes avaritiae student et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum et curabant contritionem filiae populi mei cum ignominia dicentes pax, pax, et non erat pax. Confusi sunt, abominationem fecerunt' [Ier 6, 13–15], Hier. 6. et 8. Ecce dicit Hieremias: cuncti faciunt dolum dicentes pax, scilicet corporis et pax mentis, pax huius vitae et pax futurae erit vobis et non erat pax, quia abominationem fecerunt.“ (fol. 34v)

Podobně jako Řehoř Veliký ani Bernard z Clairvaux v Husem užitých pasážích nepracuje s výrazem Antikrist nebo jeho odvozeninami. Ve *State* funguje jako další autorita, v obdobné souvislosti se na něj Hus odvolával již v *Diligēs*. Bernard rovněž podrobně kárá pýchu, neopodstatněné hromadění světského majetku a pokrytectví, které z nich plyne, a také u něj zaznívá Ez 13, 10. Toto biblické místo i Is 38, 17 známe již z *Abiciamus*:

„Omnes amici et omnes inimici, omnes necessarii et omnes adversarii, omnes domestici et nulli pacifici, omnes proximi et omnes, quae sua sunt, quaerunt, ministri Christi sunt et serviunt Antichristo. Inde is, quem quotidie vides, meretricius nitor, histrionicus habitus, regius apparatus, inde aurum in frenis¹³ (...) ‚Olim praedictum est et nunc tempus impletionis advenit. Ecce amaritudo mea amarissima‘ [Is 38, 17]. Amara prius in nece martyrii, amarior post in conflictu haereticorum, amarissima nunc in moribus domesticorum, non fugere, non fugare eos potest, ita invaluerunt, ita multiplicati sunt super nos, intestina et insanabilis plaga ecclesiae. Et ideo in pace amaritudo eius amarissima. Sed in qua pace et pax est et non est pax [srov. Ez 13, 10], pax a paganis, pax ab haereticis, sed non profecto a filiis. Vox plangentis in tempore isto: ‚Filiis enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me.‘ [Iz 1, 2] Spreverunt et maculaverunt me, a turpi vita, a turpi quaestu, a turpi negotio...‘¹⁴ (fol. 34v)

V této citaci z Bernarda si všimněme důležité kritické narážky na církevní schisma („intestina et insanabilis est plaga ecclesiae, et ideo pace amaritudo eius amarissima“), což je téma, které jednak v Husově tvorbě zaznívá opakovaně, a to dokonce opětovně ústy Bernarda, a které jednak Hus pomocí Bernarda ještě ve *State* podrobně a dlouze rozvede. Za zdůraznění stojí jistě i tvrzení o pohrdání a poskvrnění („spreverunt et maculaverunt“) a o tom, že všichni hledají, co je jejich („omnes, quae sua sunt, quaerunt“ – fol. 34v),¹⁵ což známe již z *Diligēs*. Jsou to totiž v tomto kontextu Husovy oblíbené citace i v jiných dílech.

13 „Omnes (...) frenis“ srov. s BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. Sermones super Cantica Cantorum, 33, 15, s. 244. Pokračuje i ve *State* velmi dlouhým popisem současné světskosti.

14 Tamtéž, 33, 16, s. 244.

15 Tamtéž, 33, 15, s. 244.

Nejpalčivějšímu projevu nesvornosti uvnitř církve a největšímu projevu současného antikristovství vůbec – schismatu se Hus pečlivě věnuje i ve zvláštních pasážích. Naprosto opačně se tedy staví k tomuto krizovému faktoru než k tématům mor a války, která jej nezajímají. K nim se zde Hus vůbec nevyjadřuje a ani jinde ve sledovaných dílech o nich nehovoří v souvislosti s posledním časem nebo s úvahami o Božím hněvu. Nejspíše je ve své blízkosti totiž nepozoruje. Neotřesitelným východiskem je v Husově kritice schismatu opět Bernard z Clairvaux, scrutator Ecclesiae (fol. 34v). Důvodem současných církevních sporů je nesolidarita duchovních s bližními, nesvornost v rámci kléru a lakota kléru. I zde se opakuje kritika již zmíněných hříchů – ctižádostivosti, lakoty, svatokupectví, smilstva, svatokrádeže, poskvrnění. Problému Hus věnuje úctyhodně dlouhou pasáž (fol. 35r), proto přináším pouze její nejvýraznější část:

„Reddunt etiam clerici pari et sic proximo discordiam contra illud verbum Salvatoris Matt. 5. et Lu. 6 (...) Et contra illud Apostoli I Cor. 11: Si quis videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus neque ecclesia Dei. [srov. I Cor 11, 16] O Paule, Christi clerice, quid dicis? Nos talem consuetudinem non habemus? Certe nos moderni clerici habemus. Quid enim plus turbat ecclesiam quam nostra contentio? Quid facit schisma nisi contentio, quae est clericorum praecipua consuetudo? Paule, es ne Romae? Dic, rogo, quid facit clericus Romae? Sed iaces ibi mortuus, immo ibi nunc corporaliter non loqueris. Sed de te et pro te Bernhardus ad Eugenium Papam lib. I loquitur ita dicens: Tu quoque dic, quaeso, ‚ubi unquam sis liber, ubi tutus, ubi tuus? Vbique strepitus, ubique tumultus, ubique iugum tuae servitutis te premit, nec mihi reponas nunc Apostoli vocem, qui ait: ‚Cum essem liber ex omnibus, omnium me servum feci.‘ [I Cor 9, 19] Longe est istud a te. Nunquid hac servitute ille hominibus inserviebat in acquisitione turpis quaestus? Nunquid ad eum de toto orbe confluebant ambitiosi, avari, symoniaci, sacrilegi, concubinari, incaestuosi et quaecunque huiusmodi monstra hominum, ut ipsius apostolica autoritate vel obtinerent honores ecclesiasticos vel retinerent?‘¹⁶ Et infra de contentione clericorum ad propositum nostrum dicit: ‚Quid servilius indigniusque praesertim summo pontifici? Non dico omni die, sed pene omni hora insudare talibus rebus et pro talibus denique quando oramus? Quando docemus populos? Quando aedificamus ecclesiam? Quando meditatur in lege? Et quidem quotidie perstrepunt in palatio leges, sed Iustiniani, non Domini. Ius tene etiam istud. Tu videris, nam certe lex Domini immaculata convertens animas. Hae autem non tam leges quam lites sunt et cavillationes subvertentes iudicium. Tu ergo, pastor et episcopo animarum, quam, te obsecro, sustines coram te semper silere illam et garrere istas? Fallor, si non movet tibi scrupulum perversitas haec, puto, quod et interdum compellit clamare ad Dominum cum propheta: Narraverunt mihi iniqui fabulationes,

16 BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. De consideratione libri V, I, 4. In *S. Bernardi Opera*. Vol. 3. Ed. J. Leclercq, H. M. Rochais, 1963, s. 398.

sed non ut lex tua.¹⁷ [srov. Ps 118, 85] Ecce quid faciunt contenciones, lites, cavillationes et fabulationes iniquae, provenientes ex avaritia et ambitiosa discordia clericorum? Nam et orationem impediunt. Et hinc dicit Bernhardus: ‚Quando oramus?‘ Quasi dicat: Nunquam. Doctrinam impediunt populorum. Unde dicit: ‚Quando docemus populos?‘ Quasi dicat: Nunquam. Aedificationes ecclesiae repudiant, unde dicit: ‚Quando aedificamus ecclesiam?‘ Quasi dicat: Nunquam. Meditationem legis Domini annihilant, unde dicit: ‚Quando meditatur in lege?‘¹⁸ Quasi diceret: Nunquam. Vocem legis Domini supprimunt, unde dicit: Sustines semper silere illam. Garritum autem legum Iustiniani multiplicant, unde dicit: Sustines garrere istas.¹⁹ Cum ergo tot et tanta mala clericorum contentio semper ecclesiam accumulans, sit a Domino maledicta.“ (fol. 35r)

Hus hovoří prostřednictvím Bernarda o současném hluku, zmatku, o tíze jha papežovy služebnosti, jeho nesvobodě a ohrožení; k papeži se sbíhají ctižádostivci, lakomci, svatokupci, svatokrádcové, kuběnáři, krvesmilníci a všechny takové lidské obludy, aby využili jeho vážnosti ve svůj prospěch. Konkrétně v případě duchovních sporů hovoří Bernard o tom, že kněží se nemodlí, neucí národy, nezvelebují církve, nepřemítají o zákoně Páně. Hus potom pojednává o svárech a ničemných bajkách, které pocházejí z lakoty a ctižádostivé nesvornosti duchovních. Schismatikům je navíc hned následně určena velmi dlouhá a rétoricky propracovaná hrozba Posledním soudem.

Všechny uvedené doklady samozřejmě fungují ve spojení se zbytkem kázání, tj. s rozsáhlou a rétoricky propracovanou kritikou lpění na světských věcech, smilstvu, lakotě, zkrátka s kritikou smrtelných hříchů, které Husa momentálně nejvíce tíží. Jejich objevování u současných církevních představitelů vypovídá za vše. Taková kritika je přítomna průběžně v celém kázání, neboť podle Husa je každé kázání určeno zejména k odsouzení vin lidu (srov. fol. 36r). Podrobnější je kritika ve druhé části *State* (výklad o třech zbrojích), kde se právě nacházejí tyto doklady a Hus se podrobněji věnuje i praktickým dopadům antikristovského problému, který na začátku obecně vymezil.

6.1.3. Výrazové prostředky ve State

Nejprve se budu zabývat výrazem Antichristus, jeho odvozeninami, jejich rozmístěním a frekvencí v kázání. Obecná definice (fol. 32r – 33v), v níž se hojně vyskytuje i výraz Antichristus, je umístěna do úvodu kázání, v němž Hus vychází z pro-

17 Tamtéž, I, 5, s. 398 – 399.

18 Citace: tamtéž.

19 Srov. tamtéž.

tikladu pravého a falešného křesťana. Je to pasáž záměrně věnovaná objasnění tohoto speciálního problému, v níž Hus vysvětluje v krátkém čase a přímo to, co obšírně a často oklikou tvrdil již v *Diligēs* rovněž zejména v úvodních partiích. Tato přímočarost se odráží také v terminologii – výraz *Antichristus*, *Antichristi*²⁰ nebo přívlastek *Antichristi* se zde objevuje jedenáctkrát.

Po tomto obecnějším úvodu o Antikristech se Hus ve druhé části kázání, v níž podrobně hovoří o třech zbrojích, pouští do stupňující se kritiky současných konkrétních hříchů (fol. 33v – 36v) – nejvýrazněji církevního schismatu nebo nakládání církve s dědictvím křesťanů. S tím, jak tato kritika graduje a konkretizuje se, ubývá antikristovské terminologie. Pokud se termín *Antichristus* objevuje, je to zejména prostředek, který zesiluje Husovu rétoriku, původ termínu není zvlášť vysvětlen. V této rozsáhlé části sice Hus poukazuje na problémy, které se typicky s Antikristem spojují, avšak výraz *Antichristus* a jeho odvozeniny se objevuje pouze dvakrát. Zato zde nacházíme celou škálu různých dalších výrazů, které mají upozornit na stejnou morální stránku jako i *Antichristus*. Tento postup známe v principu již z *Diligēs*.

Výraz *Antichristus* nebo *Antichristi* se objevuje ve *State* celkem třináctkrát, což znovu nasvědčuje větší Husově otevřenosti vzhledem k tomuto tématu a snaze o silnější kritiku než v *Diligēs*. Přímou o Antikristovi nebo Antikristech, nebude-li brát v tuto chvíli v úvahu přívlastek *Antikristův*, se zde hovoří devětkrát: v úvodu nacházíme spojení *pessimis Antichristi* (fol. 32r),²¹ kterým Hus označuje pokrytecké kleriky. Falešný křesťan, který skutky nepotvrzuje to, že se považuje za křesťana, provází také vojsko Antikristovo, a proto se nazývá pravým Antikristem – *verus Antichristus* (tamtéž).²² V roli synonyma se zde objevuje výraz *Pseudochristus* (tamtéž). Výraz v plurálu (*Antichristi*) tentokrát obsahuje dokonce i Husem užitý biblický doklad Antikristova řádění I Io 2, 18 (fol. 32r). Při výkladu významu jména Antikrist (fol. 32v) se objevuje výraz *Antichristus* hned čtyřikrát.

Ve druhé, podrobnější části kázání (tj. ve výkladu o třech zbrojích) čteme o tom, že Antikristovi se připravuje vojsko (*Antichristo sacerdotum praeparatur exercitus* – fol. 34v), což je pasáž zajímavá z hlediska původu, neboť se jedná o citaci Řehoře Velikého doplněnou právě o výraz *Antichristus*.²³ Hus zde tedy činí Řehořovu výpověď jednoznačnou výpovědí o Antikristovi. Další výraz se objevuje také v cita-

20 Užívám velkého písmene, ačkoli tím zahrnuji i užití výrazu v edicích, jejichž autoři užíli malé písmeno. To se však týká jen nekritických edic.

21 Toto spojení užívá John Wyclif (*Tractatus De potestate pape*. Ed. J. Loserth. London 1907, VII, s. 172 a XII, s. 378) při kritice instituce papežství a při vysvětlení, že Antikrist pochází z kléru (tamtéž, XII, s. 327).

22 Srov. ve *State* výklad o „*verus christianus*“ (fol. 32r); spojení je to běžné, objevuje se dlouho před Husem.

23 Srov. GREGORIUS MAGNUS. *Registrum epistularum*, 5, epist. 44, s. 333.

ci, tentokrát Bernarda z Clairvaux – o tom, že špatní křesťané slouží Antikristovi (serviunt Antichristo – fol. 34v).

Dvakrát se spojuje výraz Antikrist s epitetem, což je oproti *Diligēs* novinka: pesimi Antichristi, verus Antichristus. Může to dobře souviset s důraznější kritikou Antikrista.

Hus se nebojí častěji označovat představitele kléru za Antikristy, jednoznačně Antikristy vidí právě v nich a projevuje se to i v terminologii, kde poměr přívlastků a samotného výrazu Antikrist oproti *Diligēs* obrací. Přívlastek „Antichristi“ se ve *State* objevuje čtyřikrát. Falešný křesťan, který skutky nepotvrzuje to, že se považuje za křesťana, provází vojsko Antikristovo (milicia Antichristi²⁴ – fol. 32r). Je třeba hasit ohnivé Antikristovy střely (tela ignea extinguere Antichristi – fol. 32v). Antikristův spoludědic nebo náměstek (cohaeres Antichristi nebo vicarius Antichristi; fol. 33r) jsou příklady označení pro toho, kdo by neměl podpásaná bedra. Hus se i v případě tohoto přívlastku pohybuje ve spíše tradiční antikristovské terminologii.²⁵

V předchozích odstavcích jsme viděli, že *State* se od *Diligēs* liší dále v tom, že zde Hus užívá kromě citací hovořících podobným způsobem jako v *Diligēs* bez výrazu Antichristus nebo jeho odvozenin také citací, které s antikristovskou terminologií pracují – I Io 2, 18 (fol. 32r), Bernard z Clairvaux (fol. 34v) a můžeme sem počítat i Mt 24, 24 (Pseudochristi; fol. 32r). Do citace z Řehoře Velikého dále Hus výraz Antichristus sám vkládá (fol. 34v).

Jinak se v Husem užitých pramenech hovoří o Antikristovi např. jako o králi pýchy (rex superbiae – Řehoř Veliký; fol. 34v), pojednává se o pohrdání a nepřátelích (inimici spreverunt – Lam 1, 2; fol. 34v) nebo o hořkosti (amaritudo – Bernard z Clairvaux – Iz 38, 17; fol. 34v).

Pokud jde o využití řečnických figur, průběžně v celém *State* nacházíme v hojném množství opozita na úrovni terminologie a antiteze na úrovni vět. Můžeme v tomto případě bez pochyb hovořit o výrazném paralelismu v celém kázání. *State* je navíc typické dlouhými a ucelenými pasážemi, v nichž se Hus věnuje nějakému aspektu morálky a také Antikristovi, proto se často jedná o dlouze rozvíjené antiteze, např.:

„Sicut enim clerici dicuntur principaliter Christi, id est uncti et sic Christiani, ut metipsi asserunt, sic principaliter armis virtutum debent indui et Christum Dominum immeditatus imitari. | Cum alias in unum nomen Dei sui Christi assumerent et nec Christi nec Christiani dicerentur ueraciter, sed forent uerius pessimi Antichristi.“ (fol. 32r)

24 Srov. milites Antichristi ve Wyclifových polemických spisech (PATŠCHOVSKÝ, A. „Antichrist“, s. 85), což je opět příklad tradiční antikristovské terminologie.

25 Srov. PATŠCHOVSKÝ, A. „Antichrist“, s. 85–86.

Navíc ihned za tímto výrokem následuje další dvojice: nejprve výklad o pravém křesťanovi (*verus Christianus* – fol. 32r), potom o falešném křesťanovi (*Christianus falsus* – fol. 32r). Právě výklad o falešném křesťanovi poskytuje Husovi příležitost rozvinout výroky o Antikristovi, což je ihned opět vystředáno výkladem o mravních rouchách a apelem k tomu, aby se duchovní proti Antikristovi postavili. Nejen antiteze, ale i celý paralelismus je způsoben výraznou Husovou snahou zdůraznit zásadní protiklad dobra a zla v současném světě, navíc jde tato snaha ruku v ruce s žánrem, neboť sám žánr nutí kazatele střídát hrozby s nadějí ve spásu a kritiku s pochvalou:

„... solum iste verus Christianus dicitur, qui mandata Dei exequitur et Christo in moribus similatur...“ (fol. 32r) | „[Antichristi] moribus Christi sunt contrarii et qui, quod Christus colligit, ipsi dispergunt (...) contrarius et per consequens Antichristus... dicitur enim Antichristus quasi adversans Christo vel contrarius Christo... in moribus et operibus malignis...“ (vše fol. 32r – 32v)

Že ke všemu ve *State* nacházíme vždy i protiklad, to znovu potvrzuje další bezprostředně navazující Husův výklad – nejprve o křesťanském vojsku, následně o jeho opaku, Madianských a Amalechitských. Ačkoli zde Hus nepoužívá výraz *Antichristus*, jedná se o stejnou snahu poukázat na současný úpadek mravů:

„Madianitae interpretantur iniqui sive contradicentes et significant clerum, qui Christo iniquie operibus contradicit. Amalechitae interpretantur gens bruta vel populus lambens et significat ignarum populum, qui tanquam brutum carnis et mundi sopismata semper lambit (...) | Hi adversantur exercitui Gideonis... qui tentatur in humilitate, et sic exercitui Iesu Christi...“ (fol. 32v)

Nejvýraznější je z tohoto hlediska pasáž, v níž Hus opět staví do protikladu pravé a falešné křesťany a v níž se opět mihne alespoň přívlastek *Antichristi* a celá řada opozit:

„Et qui fidelis inventus fuerit, vere erit angelus Domini, sacerdos Dei altissimi, praesul magnus, pontifex eximius... cohaeres Christi, primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron... unctione Christus (...) vicarius Christi.“²⁶ | „Nam qui cum primo refuga in veritate non steterit et lumbos praecinctus non fuerit et pedes iusticiam non calceatus, in praeparatione evangelii pacis non steterit, erit secundum testimonium Christi ut Iudas Scarioth, diabolus quia defluens a gratia, erit daemon, id est sanguineus ex peccati macula, Belial quia absque iugo Domini ex inobedientia, Sathan quia adversarius Christi, Behemoth quia cruenta bestia. Erit Leviathan quia accumulans peccatum, Mammon in avaritia, Bel in gula, Asmodeus in luxuria, angelus

26 BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. De consideratione libri V, II, 15, s. 423.

Sathanae seductione, sacerdos Dagon adoratione, Balaam maledictione, doctor falsidicus, cardo perfidiae, praeco nequitiæ, ductor sceleris, vas foetoris, habitaculum diaboli, minister peccati, haeres inferni, cohaeres Antichristi, gubernator Lucifer, princeps tenebrarum, nuncius mali, tuba mendacii, amicus Luciferi, cleri confusio, populi execratio, sal terrae infatuatum, neque in sterquilinum valens, tenebrae inferni, vicarius Antichristi, quem ipse constituit, ut fieret seductor populi, vitae secula (...) sic caeteris Christi evangelio contrarior, inter inutiles inutilior et in damnatione profundior.“ (fol. 33r)

V několika dalších případech se objevují opozita na úrovni výrazů, ale především antiteze na úrovni tématu. Ve *State* je tento paralelismus výraznější než v *Diligēs* proto, že Hus se nevěnuje jen kritice negativní strany, ale rozvíjí i výklady o pozitivní straně, tj. o Kristu a křesťanech. Špatně straně se dostává jen nepatrně větší pozornosti než straně pozitivní. *State* je v tomto ohledu mnohem optimističtější než *Diligēs*. Není jen kritikou tak jako *Diligēs*, ale snaží se být i jiným způsobem agitací k duchovnímu boji. Většinou dokonce na prvním místě v pořadí stojí pozitivní stránka.

I ve *State* Hus užívá pro antikristovskou problematiku další figury, které běžně žánr kázání nabízí – apostrofy (fol. 35r) nebo řečnické otázky (tamtéž). Uplatňuje také gradaci, která je patrná v kritice konkrétních hříchů. A nacházíme zde také amplifikaci, která je stejně jako v *Diligēs* typická pro celé kázání, protože Hus kazatel opakuje neustále tutéž myšlenku, ačkoli za pomoci různých výrazů a stylistických prostředků.

6.1.4. Antikrist jako fenomén konce věků podle State

Hus se o apokalyptiku ani ve *State* sám nijak záměrně nepokouší. Tím, co je pro Antikrista řádícího na konci věků skutečně typické, je schisma (fol. 34v – 35r). Je sice konec věků, avšak zmínky o poslední době jsou zapříčiněny spíše samotným biblickým tématem a dále nejsou rozvedeny:

„... in die malo perfecta resistentia resistere...“ (fol. 32r) nebo „Apostolus... dicit: ‚State succincti lumbos‘ [Eph 6, 14] etc., quasi diceret ‚manete mites et humiles, iusti et pauperes, casti et veraces‘... quia sic Christo facti similes, confortati in Domino et in potentia virtutis eius, poteritis ‚in die malo resistere ac perfecte stare‘ [Eph 6, 13] ‚adversus insidias diaboli‘ [Eph 6, 11], ‚carnem et sanguinem, adversus principes et potestates, adversus rectores tenebrarum‘ [Eph 6, 12], ‚contra spiritualia nequitiæ‘ [Eph 6, 12], nec solum adversus haec, sed poteritis in omnibus perfecte stare ac tela ignea extinguere Antichristi [srov. Eph 6, 16]. Propter haec enim magister militiae dedit praeceptum Christi militibus ita dicens: ‚State succincti‘ [Eph 6, 14] etc.“ (fol. 32v)

Duchovní boj je ve *State* látkou, která prostupuje celým kázáním, neboť také vyplývá z biblického tématu. Boj zahrnuje především kázání evangelia a obecně kázání pravdy, ale jednou se Hus zmiňuje i o povoleném fyzickém násilí vůči neposlušným služebníkům: „... [homo] servis viciosis et nequam tribuit debitum, dum eos a maliciis retrahit, insolentes castigat et in casu de saeculo iuste tollit.“ (fol. 34v) Jedná se však o ojedinělou připomínku, která se nevztahuje speciálně ke kněžím, ale obecně k člověku, který se musí snažit za každou cenu bránit Boží zájmy, dodržovat spravedlnost. Z této krátké připomínky nelze rozhodnout, zda se může jednat o narážku na církevní právo využívající možnosti upálit kacíře, nebo zda má Hus na mysli vyloženě světskou spravedlnost, ale v souvislosti s tématem a tím, že je třeba hájit Boha a to, co mu náleží, se přikláním k první možnosti.

Velmi silná agitace k duchovnímu boji je postavena na Husových moralistických výrocích, nikoli na výrocích apokalyptických:

„O quis nisi perditionis filius, mente delirus, plenus peccato et subiectus diabolo haec praemia non pensaret, tot tantaque gaudiorum munera propter momentaneam carnis aut mundi pruriginem negligeret et vitam gloriae in interitum commutaret. Ach, vae, heu hoc faciunt multi, quos gloria vexat inanis. O non sic vos, non sic, eia Christi milites, sed audientes praeceptum principis militiae stemus perseveranter in pugna Iesu Christi Domini...“ (fol. 33r)

Podobný přístup k výkladu Listu Efezským vidíme ve Wyclifově kázání *Confortamini in Domino*,²⁷ o které se Hus ve *State* opřel. Wyclif pracuje se stejným biblickým tématem, které jej vede k podobné bojové terminologii. Také zde hovoří (s. 477) podobně jako později Hus ve *State* (fol. 32v) o zlém dni, o posledním dni – Apoštol říká v Eph 6, 14: „Accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo et in omnibus perfecte stare.“ (s. 477) Dies mala podle Wyclifa znamená „dies conflictus cum ipso diabolo“ (s. 477) nebo „dies novissimus“ (s. 477). První, stejně jako i druhý zlý den pro nás zůstává nejistý, Bůh však ví přesně, kdy nadejde (dies certa, s. 477). A tak se objevuje ještě další podobnost mezi Wyclifem a Husem.

Nic převratně nového se o době Antikristově ze *State* nedozvídáme. Oproti *Diligens* se zde Hus zmiňuje navíc jen o nutnosti odolávat pokušení (fol. 32v; podle Sir 31). A třebaže se objevuje i připomínka nutné bdělosti a vytrvalého očekávání Posledního soudu a tzv. zlého dne, na celkovém dojmu o Husově vztahu k apokalyptice to nic nemění:

„Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra crapula et ebrietate et curis huius vitae et superveniat in vos repentina dies illa, tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terrae. Ergo vigilate et ‚state succincti‘ [Eph 6, 14] etc.“ (fol. 33r)

27 *Iohannis Wyclif Sermones*, III, LV, s. 473–482

U všech zmíněných záležitostí se v případě *State* spíše jedná o často z biblického tématu vyplývající narážky, které sice Husovu snahu o naléhavou výzvu podporují, avšak o jejich rozvíjení z hlediska apokalyptiky Hus zájem nemá.

Stejně jako varování před Antikristem a zmínky o konci věků ani připomínky Posledního soudu zde nejsou žádnou nadsázkou. Výroky o Posledním soudu však mohou být současně standardní součástí hrozeb v kázání a ve *State* nejsou svázány speciálně jen s problematikou Antikrista:

„... pastor Amos: ‚Juravit Dominus in sancto suo, quia ecce dies venient super vos et levabunt vos in contis et reliquias vestras in ollis ferventibus.‘ [Am 4, 2] ‚Juravit‘ quidem, id est firmiter statuit, ‚Dominus‘, id est Deus pater, ‚in sancto suo‘, scilicet Christo, ‚quia ecce‘, id est de proximo et palam, ‚dies‘, scilicet calamitatis, amaritudinis et miseriae, ‚venient super vos vaccas pingues et levabunt vos‘, scilicet ipsi daemones, ‚in contis (...) in ollis‘ [Am 4, 2], id est in paenis ferventibus...“ (fol. 34v) Nebo citace z Iz 10, 1–3: „Vae, qui condunt leges iniquas et scribentes iniusticiam scripserunt... ‚Quid facietis in die visitationis et calamitatis de longe venientis? Ad cuius fugietis auxilium?‘ [Iz 10, 3] Quasi dicat: Ad nullius. ‚Et ubi derelinquetis gloriam vestram?‘ [Iz 10, 3] Quasi dicat: Nullibi.“ (fol. 35r – 35v)

Husův přístup ke vztahu Antikrista a konce má důsledky i v terminologii. Díky zaměření na morální stránku Antikrista stejným způsobem jako v *Diligēs* zachází Hus ve *State* s terminologií a přechází mezi jednotlivými termíny. V *Diligēs* jsme to viděli na srovnání antikristovství a ďábelství. Ve *State* je nejjasnějším příkladem srovnání Antikrista a kacíře (haereticus, případně haeretici pertinaces; fol. 34r), ale stejného způsobu zacházení s termíny si můžeme všimnout ve *State* v řadě dalších případů. Pestrost výrazů je zde ještě o něco větší než v *Diligēs* (srov. Madianitae, Amalechitae, Gog, Magog, legio daemonum – vše fol. 32v; zatvrzelé duchovní dokonce označuje Hus jako telata, tučné býky nebo tučné krávy podle proroka Amose: vituli et tauri pingues, vaccae pingues – vše fol. 34r – 34v; filii belial – fol. 32v; angelus Sathanae, sacerdos Dagon, amicus Luciferi a mnoho dalších na fol. 33v). Jako ukázka nám může posloužit již na s. 162–163 uvedená pasáž z fol. 33r – „Nam qui (...) in damnatione profundior.“

A znovu se vraťme k Wyclifovi. V případě *State* a právě v tomto kontextu je na místě uvést, že Wyclif v kázání *Confortamini in Domino* (Eph 6, 10),²⁸ z něhož Hus částečně ve *State* čerpá, upozorňuje na to, že ďábel, o něhož v kázání jde, má mnoho jmen – Sathan, Belial, Leviathan – podle toho, na kterou jeho zvláštnost, jednotlivou vlastnost chceme upozornit a následně Wyclif význam jednotlivých jmen vysvětluje. Je to však stále ďábel. Ačkoli mezi nimi není zrovna Antikrist a ve Wyclifově kázání se objevuje tento výraz jen jednou, Wyclif s ním zde zachází

28 *Iohannis Wyclif Sermones*, III, LV, s. 473–482.

právě podle tohoto klíče. Wyclif také hledá vlastnosti podle jména. A to je způsob, kterým Hus explicitně definuje Antikrista ve *State* i v *Diligēs* – s důrazem na morálku a bez akcentu na apokalyptické souvislosti, naopak dokonce téměř bez nich.

„Et sic idem diabolus in numero potest nunc esse Sathan et nunc Belial vel diversiarum condicionum, ut diversis nominibus nominatur. Dicitur enim diabolus a *dia* quod est duo et *bolus* morsellus, quia mordet et devorat tam corpus quam animam in prescito. Vocatur autem Sathan quod interpretatur adversans, eo quod taliter prime iusticie adversatur. Dicitur ergo Belial quod interpretatur apostata et quarto dicitur Leviathan, quia ad partem sinistram Domini in finali iudicio ducit suos; et sic de multis aliis nominibus secundum proprietates diaboli sibi datis.“ (Confortamini, s. 476–477.)²⁹

Obdobnou definici nikoli přímo pojmu diabolus, ale rovněž Wyclifem užitého pojmu satan (Satanas) a pojmu Antichristus nacházíme např. i u Isidora. Všechny tyto pojmy přitom u Isidora také souvisejí a výklad o nich následuje hned za sebou:

„Satanas in Latino sonat adversarius, sive transgressor. Ipse est enim adversarius, qui est veritatis inimicus, et semper sanctorum virtutibus contraire nititur (...) Antichristus appellatur, quia contra Christum venturus est.“ (ISIDORUS HISPALENSIS. *Etymologiarum sive Originum libri XX*, 8, 11, 19–20.)³⁰

V *Thesaurus linguae Latinae* vol V/1³¹ zase figuruje apostata jako synonymum pro pojem diabolus. Vidíme tedy, že tyto pojmy jsou svým morálním významem velice blízké nejen u zmiňovaných autorů, ale naprosto běžně, a že zcela obvykle je to právě morální stránka, o níž se nejčastěji hovoří.

Morální podstata Antikrista však ani zde není argumentem pro vyvození absence souvislosti Antikrista s mýtem nebo koncem věků. To je zřejmé i ze struktury a z toho, jak Hus s pojmem Antikrist zachází – je to pro něj výjimečný pojem, kterým kázání otevírá a vymezuje. Je pro něj nezastupitelný jak z hlediska obsahu, tak z hlediska rétoriky, byť to nedokazuje zrovna rozvíjením eschatologických a už vůbec ne apokalyptických souvislostí.

Odpověď na otázky o eschatologičnosti, apokalyptice a vztahu Antikrista k mýtu ve *State* prozatím tedy zůstává stejná jako v případě *Diligēs*, neboť důvody v případě *Diligēs* uvedené trvají. Husův Antikrist je eschatologický pojem, avšak v souvislosti s ním ani zvlášť Hus ve *State* apokalyptické zmínky hlouběji nerozvíjí.

29 Na tuto shodu mezi Husem a Wyclifem a na toto místo upozorňuje již NECHUTOVÁ, J. Hus a eschatologie, s. 187, pozn. 54, kde jsou i odkazy na místa dalších Wyclifových děl, kde lze tuto etymologii slova diabolus sledovat.

30 ISIDORUS HISPALENSIS. *Etymologiarum sive Originum libri XX*. Ed. W. Lindsay. Oxonii 1911.

31 PFLUGBEIL, K. Diabolus. In *Thesaurus linguae Latinae*, vol. V/1. Lipsiae 1905, s. 940–942.

6.2. Onen svět – role bázně, Posledního soudu, věčného trestu a věčné blaženosti ve *State*

Výroky o onom světě mají ve *State* obdobná specifika jako v *Diligēs*. Jejich cílem nadále zůstává přivést duchovní ke správnému jednání a odvrátit je tím od věčného zatracení tak, jako to má za cíl i celé kázání (fol. 33v). Takové výroky tedy zůstávají motivačním prostředkem kázání k dobrému jednání a vyskytují se opět, jak uvádí zmíněná ukázka, ve dvou podobách – jako pozitivní motivace, lákadlo („dignitas et fructus allicit“) i jako hrozba („miseriae exterret casus“). Nejprve se budu zabývat hrozbami, neboť ty ve *State* pozitivní motivaci množstvím výroků převyšují, a jejich rozbor tak bude o něco náročnější. Nezačnu však jako v případě *Diligēs* hned hrozbami věčným trestem, ale pro úplnost uvedu Husův pohled na druhy bázně v *Super Quattuor sententiarum* a v *Enarratio Psalmorum* a podíváme se na jedno místo ve *State*, kde se hovoří ještě o jiném druhu bázně, než je bázeň Boží, a to o bázni hříšné.

6.2.1. Hříšná bázeň a další druhy bázně

Bázeň Boží má křesťany odradit od špatného života: „... Si [exercitus christianus, praesertim clerus] horreret perpetuum interitum et fructum gloriosae victoriae compensaret.“ (fol. 32v) O jejím charakteru tak jako i o jejích druzích a dalších druzích strachu podle Lombarda hovoří Hus systematicky především v *Super Quattuor sententiarum*, ale poměrně podrobný komentář k této problematice podává také v *Enarratio Psalmorum*.

Pokud se křesťan straní špatného života jen proto, že se obává trestu za svá provinění, mluví Hus o bázni služebné (timor servilis). Toto základní pojetí (včetně termínu timor servilis) najdeme už u Augustina, od něhož jej přebírá Lombardus, a to např. v *Sentenciis* (*Sententiae*, III, 34, 4–7, s. 193–197), kde se Lombardus odvolává zejména na Augustinův komentář *In Iohannis epistulam ad Parthos tractatus decem*, IX. Tato představa se však stručně objevuje i v jiných Augustinových dílech, např. v *Epistulae* (ep. 140, s. 198)³² nebo *In Iohannis evangelium tractatus CXXIV* (43, 7, s. 375) a obdobné pojetí najdeme i v díle Tomáše Akvinského (Tomášovo *Super IV*, III, 34, 2, arg. 1 qc2 co. nebo *Summa th., secunda secundae*, 19, art. 2). Zmíněný strach sice není dokonalý, protože v něm nepůsobí láska (totéž trochu jinými slovy tvrdí Lombardus – *Sententiae*, III, 34, 4, s. 193 na základě Augustinova díla *Enarrationes in Psalmos*, psalmus 127, 8, s. 1871–1872³³), avšak i tak je užitečný,

32 Odkazují na edici *S. Aureli Augustini Hipponiensis episcopi epistulae*. Pars III. Ed. A. Goldbacher. Vindobonae 1904.

33 AUGUSTINUS HIPPONENSIS. *Enarrationes in Psalmos CI–CL*. Ed. E. Dekkers, J. Fraipont. Turnholt 1956. CCSL 40.

protože ve výsledku vede ke konání dobra (totéž jinými slovy PETRUS LOMBARDUS. *Sententiae*, III, 34, 4, s. 193; AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos*, psalm. 127, par. 7–8, s. 1871–1872):

„... quo quis timet culpam committere solummodo propter penam; sed et iste est imperfectus propter carenciam caritatis, astringit tamen ad cavendum a malo et ad faciendum bonum de genere et ideo est utilis...“ (*Super IV Sententiarum*, III, XXXIV, s. 478; téměř identicky v Husově *Enarratio Psalmorum*, s. 58; srov. PETRUS LOMBARDUS. *Sententiae*, III, 34, 4–7, s. 193–197.)

V *Enarratio Psalmorum*, v němž Hus jinak tvrdí o služebné bázni totéž jako v *Super IV Sententiarum* (s. 58), navíc přejímá z traktátu *Summa theologiae* Tomáše Akvinského (*Summa th.*, Secunda secundae 19, 7, corpus) výrok související s pasáží v Knize Sirachovcově 1, 16 o tom, že služebný strach je počátkem moudrosti: „... est sicut principium extra disponens ad sapientiam, in quantum aliquis timore poenae discedit a peccato et per hoc habilitatur ad sapientiae effectum secundum illud Ecclesiastici 1: Timor Domini expellit peccatum.“ (*Enarratio Psalmorum*, s. 51; na timor servilis se dívá jako na počátek moudrosti i Lombardus, avšak z trochu jiného úhlu: srov. PETRUS LOMBARDUS. *Sententiae*, III, 34, 7, s. 197.) Zajímavostí Husova popisu služebného strachu je to, že v tomto kontextu hovoří o spáchání provinění či viny a přitom používá výraz culpa, kdežto Lombardus ani Augustinus na zmíněných místech v této souvislosti termín culpa nepoužívají. Tento výraz užívá až Tomáš Akvinský na jednom místě v díle *Summa theologiae* (Secunda secundae, q. 19 a. 2 corpus), avšak s poněkud odlišným cílem – chce rozlišit timor servilis a timor filialis: „Si igitur aliquis convertatur ad Deum et ei inhaereat propter timorem poenae, erit timor servilis. Si autem propter timorem culpae, erit timor filialis, nam filiorum est timere offensam patris. Si autem propter utrumque, est timor initialis, qui est medius inter utrumque timorem.“ (podobně i v Tomášově *Super IV*, III, 34, quaestio 2, art. 1, quaestiuncula 2, resp. ad argum. 2) Tímto se dostáváme k dalšímu Husovu výkladu o typech strachu.

Hrozbami Hus ve *State* jistě působí i na ty, pro něž je typická tzv. bázeň počátečná (timor inicialis). Ta je o stupeň lepší než bázeň služebná, protože díky ní se křesťan bojí hřešit částečně kvůli trestu, ale částečně už i kvůli lásce k moudrosti. Husova definice se svou podstatou nijak zvlášť neliší od definice Tomáše Akvinského, ale přece jen se odlišuje úhlem pohledu a terminologicky. Můžeme v ní nalézt stejné myšlenky, které se objevují opět i v Lombardových *Sentenciích*: „quo timetur peccare perdendo bonum gratie partim propter penam partim propter amorem iusticie.“ (*Super IV Sententiarum*, III, XXXIV, s. 478; téměř identicky v Husově *Enarratio Psalmorum*, s. 58; srov. PETRUS LOMBARDUS. *Sententiae*, III, 34, 6–7, s. 196–197). Sám Hus se přitom odvolává na Augustinovo dílo *In Iohannis epistolam ad Parthos tractatus decem*, IX (jde o kapitolu 4, s. 368–372, zejména s. 370; na Augustina se odvolává

v *Super IV Sententiarum*, s. 478 a v *Enarratio Psalmorum*, s. 58). V této bázni již působí láska. Je to tedy bázeň mravně dobrá (bonus moraliter – Hus, *Super IV Sententiarum*, III, 34, 5, s. 478) a zavádí bázeň synovskou neboli čistou (timor filialis vel castus, což jsou termíny užívané i Lombardem, který navíc používá ještě i název timor amicalis), tj. bázeň ze ztráty dobra ctnosti nebo z upadnutí ve zlo viny prostě pro lásku ke spravedlnosti: „... propter amorem iusticie.“ (*Super IV Sententiarum*, III, XXXIV, s. 478; srov. PETRUS LOMBARDUS. *Sententiae*, III, 34, 6–7, s. 196–197). Rozlišení timor castus a servilis je známo také již z Augustinova díla (*In Iohannis evangelium tractatus CXXIV*, 43, 7, s. 375) a dále se objevuje i v díle Tomáše Akvinského, který však na rozdíl od Husa a Lombarda v tomto kontextu operuje spíše s výrazem culpa a místo o lásce ke spravedlnosti raději hovoří o naprostém strachu z viny vůči Bohu. Synovská bázeň podle Husa respektuje dobré mravy a vzhledem ke svému sepětí s láskou k Bohu je jedinou bázní, o kterou se má skutečně usilovat.

Hus i Lombardus používají pro bližší vysvětlení rozdílů druhů strachu příklad o manželkách, které se bojí podvést manžely. Jako svůj zdroj, z nějž příklad přebírají, uvádějí oba autoři Augustina (jedná se o jeho dílo *In Iohannis epistulam ad Parthos tractatus decem*, IX, 6, s. 376). Zatímco však Lombardus příklad dvou manželek užívá pouze k rozlišení timor servilis a timor castus a zůstává tak u původní Augustinovy verze (ačkoli i Lombardus jinde rozeznává timor inicialis), Hus uvádí příklad se třemi ženami a kromě dvou zmíněných typů strachu poukazuje příkladem třetí ženy na podstatu strachu označovaného jako timor inicialis. Činí tak v komentáři k *Sentencím* i v *Enarratio Psalmorum* (*Super IV Sententiarum*, III, 34, 5, s. 478; *Enarratio Psalmorum*, s. 59; srov. PETRUS LOMBARDUS. *Sententiae*, III, 34, 6, s. 195–196). Sám Augustinus uvádí příklad dvou manželek v *In Iohannis epistulam ad Parthos tractatus decem* (IX, 6, s. 376), aby tím demonstroval rozdíl strachu z trestu a strachu ze ztráty Boha.

Timor servilis, inicialis a castus tvoří tři z pěti částí (membra communia – Hus, *Super IV Sententiarum* – s. 478, nebo membra v *Enarratio Psalmorum* s. 57) bázně duševní (podle *Super IV Sententiarum*, s. 478 timor animalis) neboli bázně nepřirozené (podle *Enarratio Psalmorum* s. 58 timor innaturalis). Zbývajícími dvěma částmi jsou bázeň světská (timor mundanus) a bázeň lidská (timor humanus) (srov. PETRUS LOMBARDUS. *Sententiae*, III, 34, 4 a 9, s. 192–193, 198). Bázeň světskou Hus na rozdíl od Lombarda odlišuje od bázně lidské a charakterizuje ji jako hříšný strach ze světských neúspěchů a ztrát, který vede k opuštění dobrých mravů a který je vždy špatný: „quo culpabiliter timetur perdere dona mundi, quando sc. ex hinc dimittitur bonum moris. Et iste timor semper est malus, quo nos seculares sumus nimis iniustati.“ (*Super IV Sententiarum*, III, XXXIV, s. 478; velmi podobně v *Enarratio Psalmorum*, s. 58.)

Timor humanus je podle Husa hříšným strachem ze ztráty dobra přirozenosti: „... quo quis timendo perdere bonum nature incidit in peccatum, sed et iste est

culpabilis.“ Hus blíže nespecifikuje, jak se liší timor mundanus od timor humanus, ale pravděpodobně se na věc dívá podobně jako Tomáš Akvinský, který v komentáři k Lombardovým *Sentencím* rozlišuje timor mundanus a timor carnis, podle Husa je tedy timor humanus nejspíše negativní, přehnanou či nemístnou podobou timor naturalis. V kázání *State* se k tomu váže tento výrok, který upozorňuje na nutnost vyhnout se strachu z lidí: „Cum audieritis prelia et seditio- nes, nolite terreri, oportet primum haec fieri.“ (fol. 32v; Lc 21, 9)

Lombardus názvy timor mundanus a timor humanus užívá sice pro jeden typ strachu, avšak někdy se zdá, že i on v jeho rámci rozlišuje díky Cassiodorovi (*Expositio psalorum*, psalmus 127, především prolog, 6–8, s. 1176)³⁴ dvě podoby, o nichž Hus mluví: „Humanus timor est, ut ait Cassiodorus, quando timemus pati pericula carnis vel perdere bona mundi“. Mimochodem již Cassiodorus hovořil o tom, že tento druh strachu je hoden pokárání (*Expositio psalorum*, psalmus 21, 24, s. 204)³⁵. Lombardus tento strach označuje jako naturalis, ovšem jen z toho úhlu pohledu, že „ex corrupta natura per peccatum omnibus advenit, cui corruptio inolevit tamquam esset naturalis.“ (PETRUS LOMBARDUS, *Sententiae*, III, 34, 9, s. 198), což je výrok, který Hus v *Super IV Sententiarum* (s. 479) opakuje.

Hus však myslí přirozeným strachem zejména další zvláštní typ strachu. Kromě nepřirozené bázně a jejích pěti částí existuje totiž ještě tzv. bázeň přirozená (timor naturalis). Jedná se o strach ze ztráty dobra přirozenosti, ovšem, jak Hus říká, bez zkalení rozumu, vůle nebo mravů (*Super IV Sententiarum*, III, XXXIV, s. 478; téměř shodně v *Enarratio Psalorum*, s. 58). Je to strach, který pociťují všichni živočichové z vlastní smrti nebo z ohrožení těla – když jim hrozí, když jej zakoušejí a je to naprosto ve shodě s jejich přirozeností, s přirozeným zákonem.

Ve výsledku Hus tedy rozlišuje celkem šest druhů strachu, i když je těžké vymezit mezi nimi ostrou hranici (*Super IV Sententiarum*, III, 34, 5–6, s. 477–479; *Enarratio Psalorum*, s. 58), a podobně jako např. Tomáš Akvinský v komentáři k Lombardovým *Sentencím* (*Super IV*, III, 34) přidává k Lombardovým čtyřem druhům strachu (mundanus sive humanus, servilis, initialis, castus vel filialis sive amicabile – Lombardus, *Sententiae*, III, 34, 4, s. 192–193) další dva, přičemž jeden z nich vzniká pouze důsledným rozlišením mezi timor mundanus a humanus, které už Lombardus naznačil. Hus pokračuje v tradici konkretizace jednotlivých aspektů strachu, která začíná již Bedovým (*In proverbialia Salomonis*,³⁶ liber I, cap. 1, 7, s. 25) nebo Augustino-

34 *Magni Aurelii Cassiodori Expositio Psalorum LXXI–CL*. Post Maurinos textum edendum curavit M. Adriaen. Turnholti 1958.

35 *Magni Aurelii Cassiodori Expositio Psalorum I–LXX*. Post Maurinos textum edendum curavit M. Adriaen. Turnholti 1958.

36 BEDA VENERABILIS. In proverbialia. In *Beda Venerabilis opera*. Pars II, opera exegetica 2B. Ed. D. Hurst. Turnholti 1983.

vým (zřetelně v *In Iohannis evangelium tractatus CXXIV*, 43, 7, s. 375) dělením strachu na timor servilis a timor castus, navíc už u Augustina vidí Lombardus (*Sententiae*, III, 34, 6, s. 196) i Hus (*Enarratio Psalmorum*, s. 59) implicitně odlišen od strachu čistého a služebného i strach počáteční, tj. tzv. timor initialis.

6.2.2. Hrozby

Pokud jde o funkci a rozmístění hrozeb, hrozby Hus určuje opět zejména zatvzelym hříšníkům, na které prosté poučení nemá vliv. Hrozby jsou jedním z prostředků, jak se dostat blíže posluchači, jak zapůsobit na jeho svědomí a zkrátka jak posílit kritiku jeho mravů. Proto se více objevují tam, kde má být kritika důraznější a účinnější. Hrozby jsou součástí kritiky a v tomto kázání většinou následují za nejvíce kritizujícími výroky. Tak je tomu u sedmkrát zmíněného trestu v závěru první části *State* a je tomu tak i ve druhé části, kde Hus kárá konkrétní prohřešky duchovních a kde hrozba kacířům následuje po kritice kacířství, hrozba smilníkům a lakomcům po kritice těchto hříchů, hrozba nespravedlivým po kritice nespravedlivých. Na konci kázání *State* potom nacházíme závěrečnou hrozbu obecně všem těm, kteří by rady kazatele neposlechli.

Ve výše uvedeném výroku o poučení a hrozbách (fol. 33v, s. 133) je uvedeno vše, co Hus považuje za podstatný obsah takových hrozeb – mají ukázat naprostý kontrast věčného trestu a věčné odměny (v pekle není pomoc, sláva ani život), podstatu věčného trestu a zaměřit pozornost posluchačů zpět na úvahy o tom, které křesťany tyto tresty stihnou, proč zrovna je a jak tomu lze zabránit. Podstatou hrozeb tedy zůstává to, co jsme četli v *Diliges*. Proto se v uvedeném výroku zmíněné vnější temnoty (*exteriores tenebrae*), pláč a skřípění zubů (*fletus et stridor dentium*), neuhasitelný oheň (*ignis inextinguibilis*) nebo věčné utrpení (*aeternaliter cruciari*) v dalších hrozbách o nové detaily nerozšíří. Hus se soustředí v souvislosti s hrozbami v detailu nejvíce na jednotlivé hříchy, které k věčnému trestu vedou, a na hříšníky, ne na tento konec samotný, preferuje tedy jako v *Diliges* to, co lze ještě ovlivnit. Stejně jako v *Diliges* i ve *State* má tato funkce hrozeb vliv nejen na jejich obsah, ale i formu.

Sledujeme-li výrazovou stránku hrozeb, je na místě se i zde zmínit o výrazech, jejich frekvenci a užití řečnických figur. Ve *State* se setkáváme při popisu zászvětí s těmito výrazy, které mají hrůzu místa věčného zatracení a charakter utrpení přiblížit: gehenna, pláč a skřípění zubů (*fletus et stridor dentium* – Mt 8, 12; desetkrát a jedenkrát samostatně *stridor dentium*), vnější temnoty (*tenebrae exteriores* – Mt 25, 30; pětkrát), ohnivá pec (*caminum ignis* – Mt 13, 42 a 50; dvakrát), neuhasitelný oheň (*ignis inextinguibilis* – Mc 9, 44; srov. Mt 3, 12 a Lc 3, 17; Mc 9, 42; dvakrát). Všechny výrazy najdeme na fol. 33v. Dále planoucí tresty (*poenae ferventes* – fol. 34v), vřelé nádoby (*ollae ferventes* – fol. 34v).

Podobně jako v *Diligēs* i zde převažují obecnější představy a výrazy: nekonečné utrpení (*interminabilis cruciatus, aeternaliter cruciari, vita miseriae infinitae* – vše fol. 33v), adekvátní utrpení za hříchy (*correspondentia tormenta* – fol. 33v), vyzvednutí na bidlech (*in contis levare*; dvakrát; fol. 34v). Všechny výrazy a vyjádření mají poukázat na hrůzu a naprostou odlišnost věčného trestu a věčné odměny, skutečné smrti a skutečného života. *State* je z hlediska terminologie pestřejší než *Diligēs*, avšak detailnější obraz pekla díky tomu získat nelze. Hus se peklem nezabývá, využívá zmínky o něm (ať už přímé či v narážkách) jen jako donucovacího prostředku.

Ve *State* není předmětem hrozeb jen věčný trest, ale také sama tělesná smrt. Samotný konec, tělesnou smrt připomínají tyto výrazy a výroky: *interitus* (fol. 33v), *exitus* (fol. 35v), *dies calamitatis, amaritudinis et miseriae* (fol. 34v), „*eversa est et deleta de superficie terrae*“ (fol. 36r), *perditio* (fol. 36v), *perire* (fol. 33v), *consumi in stultitia* (srov. Iob 36, 12; fol. 35v), *transire in gladium* (srov. Iob 33, 18; fol. 35v), *vitam perdere* (fol. 36r), *damnationem invenire* (fol. 36r), *auxilium nullius* (srov. Is 10, 3; fol. 35v), *gloria nullibi* (fol. 35v), „*melius erit ei, si natus non fuisset homo ille*“ (srov. Mt 26, 24; fol. 33v; poslední čtyři příklady samozřejmě ještě více než ostatní souvisejí s pekelným trestem, takže by se daly zařadit i do předešlé skupiny výrazů). Dále *dies visitationis* (srov. Is 10, 3; srov. Os 9, 7, I Pt 2, 12 a Ier 27, 22; fol. 35r) současně také jako připomínka blízkosti Posledního soudu.

Adresátem hrozeb jsou duchovní, zejména kacíři, smilníci, lakomci a nespravedliví a obecně ti, kteří na posmrtný osud nemyslí. Podobně jako v *Diligēs* i zde Hus pracuje důkladně s dalšími stylistickými prostředky, kterými hodlá tyto adresáty donutit k nápravě. Ve *State* se tak setkáváme s opakováním slov i delších úseků, dokonce s anaforami a epiforou. Běžné v kázání jsou apostrofy, řečnické otázky, častá citoslovce, metafory nebo antiteze či gradace. Již jsem v rámci tématu Antikrist řekla, že jsou to figury běžné pro žánr kázání. Nejsou spjaty ani výhradně s hrozbami. Jednotlivé hrozby se liší svou délkou. To vše budu demonstrovat podobně jako v případě *Diligēs* na konkrétních ukázkách hrozeb. Nyní již tedy představme konkrétní výroky:

„*Si ascensus, dignitas et fructus non allicit, saltem miseriae exterreat casus, quia non est tanti moeroris a dignitate et fructu decidere, quanti est doloris honore gloriae perditio in exteriores tenebras, in fletum et stridorem dentium [srov. Mt 8, 12; 22, 13; 25, 30], in ignem inextinguibilem [Mc 9, 42] incidere et aeternaliter cruciari. Hae siquidem sunt poenae, quas Redemptor noster in evangelio, scilicet fletum et stridorem dentium, septies contra septem cleri crimina repetivit. Nam quia sordibus infecti propter quaestum aut faemae statum dignitatem intrant vel sacerdotium et sic charitate nuptialiter non vestiti, igitur cuilibet talium dicit rex nuptiarum Mat. 22: ‚Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?‘ [Mt 22, 12] Et sequitur poena de stridore dentium: ‚Ligatis manibus et pedibus, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dentium.‘ [Mt 22,*

13] Secundo quia male vivunt. Unde Mat. 13. ait veritatum veritas: ‚Eos, qui faciunt iniquitatem, mittent in caminum ignis.‘ [Mt 13, 41–42] Et sequitur: ‚Ibi erit fletus et stridor dentium.‘ [Mt 13, 42] Tercio quia alios scandalisant, ubi supra dicit filius hominis: ‚Mittet filius hominis angelos suos et colligent de regno eius scandala.‘ [Mt 13, 41] Et sequitur: ‚Eos, qui faciunt iniquitatem, mittet in caminum ignis, ibi erit fletus et stridor dentium.‘ [Mt 13, 41–42] Quarto quia sunt inutiles in docendo, unde Mat. 25 dicit Dominus: ‚Servum inutilem proiците in tenebras exteriores.‘ [Mt 25, 30] Et sequitur: ‚Ibi erit fletus et stridor dentium.‘ Quinto quia subditos opprimunt. Unde Mat. 24 dicit Salvator: Si dixerit servus ille malus: moram faciet Dominus meus venire et ceperit percutere consertos suos, manducet autem et bibat cum ebriosis, veniet Dominus servi illius in die, qua non sperat, et hora, qua ignorat, et dividet eum partemque eius ponet cum hypocritis. [srov. Mt 24, 48–51] Et sequitur: ‚Ibi erit fletus et stridor dentium.‘ Sexto quia magis pompant. Unde quaerente quodam a Domino Lu. 13: ‚Si pauci sunt, qui salvantur,‘ respondit dicens: ‚Contendite intrare per augustam portam, qui multi, dico, quaerent intrare et non poterunt.‘ [Lc 13, 23] Et incipient dicere: ‚Domine, manducavimus coram te et bibimus.‘ [Lc 13, 26] Et dicit: Nescio vos, discedite a me omnes operarii iniquitatis. [srov. Lc 13, 27] Et sequitur: ‚Ibi erit fletus et stridor dentium.‘ [Lc 13, 28] Septimo quia poenitentiam non agunt. Unde ibidem bis dixit Dominus: ‚Si non poenitentiam egeritis, omnes simul peribitis.‘ [Lc 13, 5] Et cum clerici sint filii regni, qui raro agunt poenitentiam, inde dicit Salvator post laudem fidei laici centurionis, quod ‚filii regni eiicientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dentium‘ – Mat. 8 [Mt 8, 12]. Cum autem secundum Chrysostomum raro aut nunquam clericus agit veram poenitentiam, igitur vae sibi, quia capient eum ligatum exteriores tenebrae, ‚fletus et stridor dentium‘, ignis inextinguibilis et interminabilis cruciatus. Ergo vae clerico male dignitatem intranti, vae iniquitatem facienti, vae alios scandalisanti, vae in docendo inutili, vae subditos opprimenti, vae pompanti, vae et super vae finaliter non poenitenti, melius erit ei, si natus non fuisset homo ille [srov. Mt 26, 24]. Ecce proposita sunt vobis septem cleri crimina et totidem correspondentia tormenta, si mentis vestrae est tormenta effugere, crimina cavete, ‚state succincti‘ [Eph 6, 14] etc. In verbis iam propositis [i. e. State succincti] monet Apostolus ad stabilitatem operis, ad effectiois puritatem et ad rectitudinem intentionis, ut opus sit stabile, affectio pura, intentio recta, quae sunt necessaria, cum simus in lubrico carnis, in luto saeculi et in bivio gloriae et gehennae...“ (fol. 33v)

Nejlépe vidíme Husův důraz na důvod věčného trestu a lidi, kteří jsou jím ohroženi, v této první a současně nejdelší pasáži *State* věnované hrozbám. Jí Hus uzavírá první část kázání a je to pro nás současně i výborná ukázka toho, s jakými stylistickými prostředky Hus může v rámci hrozeb pracovat. Po shrnutí cíle kázání poučit a pohrozit okamžitě tuto teorii užívá v praxi a hovoří o Vykupitelem sedmkrát zmíněném trestu za sedm hříchů duchovních. Detailně vyjmenovává a popisuje jednotlivé hříchy: vcházení v důstojnost nebo v kněžství kvůli užitku nebo pověsti, bez sva-tebního roucha lásky; špatný život; pohoršování druhých lidí; neužitečnost v učení;

utlačování poddaných; provozování přílišné nádhery; nekonání pokání. Samotnému trestu se tak do hloubky nevěnuje. Po uvedení každého z těchto sedmi hříchů Hus poukazuje na to, že hříšník se dostane do vnějších temnot (proiicite in tenebras exteriores; srov. Mt 25, 30 a Mt 8, 12), ohnivé pece (mittet in caminum ignis – Mt 13, 42 a 50) nebo se připojí k dalším pokrytcům nebo že se mu jednoznačně nedostane Boží milosti. Ozývá se i připomínka Posledního soudu v Mt 24, 51: „... veniet Dominus servi illius in die, qua non sperat, et hora, qua ignorat, et dividet eum partemque eius ponet cum hypocritis.“ A Lc 13, 24: „Multi, dico, quaerent intrare et non poterunt.“ Vzpomeňme na *Česká kázání sváteční*, kde je Matoušovo evangelium v několika kázáních východiskem připomínek bdělosti a očekávání příští Páně. Následně zde Hus ve *State* vždy opakuje stále stejný trest, který bude nutně následovat a o kterém se zmínil už ve výroku o poučení a hrozbách: „... ibi erit fletus et stridor dentium.“ (vše fol. 33v; Mt 8, 12) Vzpomeňme znovu na *Česká kázání sváteční*, konkrétně na kázání na sv. Mikuláše: „... bude pláč a skřehot zubův“ (s. 64). Tato hrozba se objeví i později, a to ze sledovaných kázání ve *Spiritum* (s. 144).

Výklad je v tomto směru zcela pravidelný. Jen jednou Hus přidává Lc 13, 5 – „omnes simul peribitis“ a převypravuje údajně Jana Zlatoústého, že duchovního, který nekoná pravé pokání, zachvátí spoutaného dokonce všechny zmíněné projevy: „... exteriores tenebrae, fletus et stridor dentium, ignis inextinguibilis et interminabilis cruciatus.“ (fol. 33v) Podobně jako Hus tuto dlouhou pasáž o trestech uvedl obecným výrokiem o poučení a hrozbách, tak ji i uzavírá obecným varováním všem takovým hříšníkům před sedmi hřichy, tj. sedmi důvody věčného utrpení.

Na této pasáži nám jistě neunikne především její výrazná délka. Dále si všimněme četného opakování – zejména epifory „fletus et stridor dentium“, citoslovce ecce (čtyřikrát) a vae (anafora – sedmkrát). Velmi se podobá i úvod vět, v nichž se vyjmenovávají jednotlivé hřichy a tresty: „secundo, quia (...) tertio, quia (...) quarto, quia...“ Zejména v úvodní části je výrazná snaha autora vyjádřit kontrast mezi dobrem a zlem, a tak se objevují antiteze – opak věčného života a věčné smrti a vůbec silný paralelismus. Zde vidíme také příklad gradace. Typickými pro kázání jsou apostrofy, které dojem z hrozeb umocňují. Podobně jako v *Diligēs* i zde se hned vedle hrozby objevuje výzva k dobrému jednání.

Další hrozbu nacházíme v rámci výkladu o třetí zbroji, a je to hrozba, která znovu připomíná silný paralelismus ve *State*, neboť střídá předchozí optimistický výrok a za ní opět optimistická výzva následuje:

„Nam dicit Salvator Ioan. 5: ‚Qui audierint, vivent.‘ [Io 5, 25] Et Lucae 11: ‚Beati, qui audiunt verbum Dei et custodiunt‘ [Lc 11, 28] illud.“

„Et Iob 36. dicitur: ‚Si non audierint, transibunt in gladium et consumentur in stultitia.‘ [Iob 36, 12] Quia multi iacent non praedicantes propter pigritiam, ut ‚canes muti

non valentes latrare' – Esaiiae 26. [Is 56, 10] Vos state constanter evangelium populo nuntiantes, quia et mutis canibus interitus et indigne praedicantibus poenarum exitus est paratus (...) Non sic vos, sed state donec induamini virtute ex alto (...) Ergo non sic vos, sed state calceati pedes, mercedem transitoriam renuentes (...) Vos non sic, sed in praeparatione evangelii.“ (fol. 35v – 36r)

Ve druhé části kázání je první, a to velmi krátká hrozba namířena proti kacířům, zejména smilníkům:

„... in ipsos convertitur in iracundia Dei et cessavit a populo.“ (fol. 34r)

Ve zbývajícím textu nacházíme tři menší pasáže, a to vždy jednu na konci výkladu o každé jednotlivé zbroji:

– po kritice tučných krav, tj. smilníků (podle Amose):

„Sed quid sequitur? Audite, vaccae pingues, ait rusticus et pastor Amos: ‚Juravit Dominus in sancto suo, quia ecce dies venient super vos et levabunt vos in contis et reliquias vestras in ollis ferventibus.‘ [Am 4, 2] ‚Juravit‘ quidem, id est firmiter statuit, ‚Dominus‘, id est Deus pater, ‚in sancto suo‘ scilicet Christo, quia ‚ecce‘, id est de proximo et palam, ‚dies‘ scilicet calamitatis, amaritudinis et miseriae, ‚venient super vos vaccae pingues et levabunt vos‘ scilicet ipsi daemones, ‚in contis‘ [Am 4, 2]. Contus proprie dicitur piscatoris pertica,³⁷ qua excitat anguillas lubricas in luto iacentes et ponitur hic pro sententia divina, qua excitabuntur et ferientur iacentes, ut anguillae in lubrico voluptatis et reliquias, inquit, vestras, id est cogitationes immundas, quas in vobis reliquistis, post opera carnis levabunt, id est remunerabunt, in ollis, id est in paenis ferventibus. Haec est vox Domini et Amos pastoris et rustici ad vaccae pingues, quae prae abundantia temporalium vincula continentiae diruperunt. Vultis effugere istinc, macri cavum petite, sicut macri subistis, ferte iugum Domini. ‚State succincti‘ [Eph 6, 14] etc.“ (fol. 34v)

Zde si všimněme toho, že Hus se plně opírá o biblickou pasáž. Je zde také apostrofa, anafora, metafora a hrozbu následně opět střídá výzva k dobrému jednání.

– po kritice duchovních, kteří se nestarají o své svěřence, Hus takovým duchovním hrozí pomocí pasáže z Is 10, 1–3:

„Vae qui condunt leges iniquas et scribentes iniusticiam scripserunt, ut opprimerent in iudicio pauperes (...) Quid facietis in die visitationis et calamitatis de longe venien-

37 Srov. heslo „contus“. In *Thesaurus linguae Latinae*, vol IV, s. 809–810.

6. Eschatologie v kázání *State succincti*

tis? Ad cuius fugietis auxilium?' Quasi dicat: Ad nullius. ‚Et ubi derelinquetis gloriam vestram?' [Is 10, 1–3] Quasi dicat: Nullibi. Qui nullam habebitis et per consequens damnabimini, qui propter leges exactionum iniquas legem Domini abnegastis...“ (fol. 35r – 35v)

Užity jsou zde řečnické otázky a apostrofa.

– po výkladu o tom, jak se svatokupci nestydí sami sebe hájit. Je to závěrečná hrozba kázání:

„Ecce quanta est symoniacorum malignitas, qui Spiritum sanctum suum efficiunt servum dona spiritualia venundantes, dona vendunt, vitam perdunt et damnationem inveniunt. Paveant igitur Hieroboanitae, qui more Hieroboam vendunt sacerdotium (...) ‚Propter hanc causam,‘ ait Scriptura, ‚peccavit domus Hieroboam et eversa est et deleta de superficie terrae‘ [III Rg 13, 34] 3. Regum. 12. Paveant Giezytae, qui more Giezi post exhibitionem spiritualis gratiae exigunt munera, quia... lepra eis Giezitica adhaerebit 4. Regum 5. [srov. IV Rg 5, 3. 6. 7] Paveant Scariothicae, qui more Iudae Scariothis pactant pro sacris... quia ‚bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille‘ – Matth. 26. [Mt 26, 24] Paveant Simoniaci vel Simonitae, qui instar Simonis magi munera vel pecuniam offerunt, ut spiritualem accipiant potestatem, quia... ‚pecunia tua sit tecum in perditionem‘ [Act 8, 20]... Sed et vos pavete et state in praeparatione, id est dispositione evangelii pacis (...) Paveant avari cleri... Qui pluralis est in beneficiis, erit pluralis in tormentis, quae cum sint gravia, ergo nos habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus... Sic enim non gravati stabimus in praeparatione evangelii pacis, a pulveribus saeculi calceat.“ (fol. 36r – 36v)

Zde vidíme anaforu.

Ve *State* se objevují i pozemské tresty, které vykonávají spravedliví duchovní. Jak jsem se již zmínila, ve výkladu o druhé zbroji, tj. pancíři spravedlnosti, Hus říká, že spravedlnost spočívá v tom, že každému se dostane, co mu náleží. V případě neřestného a ničemného služebníka to znamená, že spravedlivý člověk, zejména duchovní, ho odvrací od zlého, kárá ho a v případě potřeby, ale zde již není jasné, zda je řeč stále jen o duchovním, dokonce spravedlivě sprovedí ze světa (fol. 34v). Tato zvláštní interpretace jinak duchovního boje však nemá zdaleka tak významné postavení. Nejedná se o běžnou praxi duchovních, ale spíše o mezní prostředek boje proti kacířství.

6.2.3. Pozitivní motivace

Celkově je *State* laděno poměrně pozitivně, nicméně není to způsobeno počtem výroků, které posluchače lákají k dobrému jednání tím, že hovoří o věčném životě. Ve *State* takových výroků nacházím jen několik. První, velmi dlouhá pasáž se nachází ještě před první rovněž dlouhou hrozbou:

„Iam dicta humiliter considerantibus ostensa est Christi militiae dignitas, pugnae eius gravitas et victoriae utilitas gloriosa, per quam Christi milites omnia mala effugient, capillum non perdent de capite, sine damno centuplum accipient, stabunt digni ante filium hominis et in patientia suas animas possidebunt. Caeterum bonis adeptis omnibus in vita aeterna cum Christo Domino in throno post victoriam residebunt. [srov. Apc 3, 21] Testatur, qui sedet in throno dicens Apo. 3 [srov. Apc 3, 21]: ‚Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.‘ [Apc 3, 21] O mira circa nos pietatis Christi dignatio, o ineffabilis dilectio charitatis, o desiderabilis premii promissio, o prae admirabilis sessio (...) Qui ‚vicerit,‘ ait, ‚dabo ei sedere mecum in throno meo.‘ ‚Sedere,‘ inquit, id est requiescere a labore, ut edens de ligno vitae Dei mei [srov. Apc 2, 7] habens coronam vitae [srov. Apc 2, 10], habens nomen coram patre meo et angelis eius et habens nomen Dei sedeat ‚mecum in throno meo‘ Apoc. 2. et 3. [Apc 3, 21] O quis nisi perditionis filius, mente delirus, plenus peccato et subiectus diabolo praemia non pensaret, tot tanquam gaudiorum munera propter momentaneam carnis aut mundi pruriginem negligeret et vitam gloriae in interitum commutaret. Ach, vae, heu hoc faciunt multi, quos gloria vexat inanis. O non sic vos (...) Nam et ipse dicit: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit Mat. 10. [srov. Mt 10, 22] et 2. et 3. ubi supra: ‚Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.‘ [Apc. 3, 21] (...) Et qui fidelis inventus fuerit, vere erit ‚angelus Domini‘ [Gn passim], ‚sacerdos Dei altissimi‘, [Gn 14, 18] praesul magnus, pontifex eximius, doctor egregius, pontificum consors, haeres apostolorum, ‚doctor gentium‘ [I Tim 2, 7], cardo spei, sponsae Christi paranymphus, vas Trinitatis, Christi habitaculum, minister sanctorum, haeres regni, ‚cohaeres Christi‘,³⁸ ‚primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, autoritate Moyses, iudicatu Samuel, potestate Petrus, unctione Christus.‘“ (fol. 33r)³⁹

Terminologie této pasáže je velmi pestrá a pozorujeme zde zejména amplifikaci a opakování.

38 AUGUSTINUS HIPPONENSIS. *Enarrationes in Psalmos CI-CL*, psalmus 102, 8, s. 1458.

39 BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. *De consideratione libri V*, II, 15, s. 423.

6. Eschatologie v kázání *State succincti*

Kromě citovaného delšího úseku se objevuje ve *State* už jen jedna, velmi krátká narážka, o níž už jsem se také zmínila:

„Nam dicit Salvator Ioan. 5: ‚Qui audierint, vivent.‘ [Io 5, 25] Et Lucae 11: ‚Beati, qui audiunt verbum Dei et custodiunt‘ [Lc 11, 28] illud.“ (fol. 35v)